

державними органами для формування відповідного правового поля.

Важливим напрямком функціонування цих проєктів є виробнича діяльність з виготовлення широкого спектру продукції з вторинного пластику – від намистин для фешн-магазинів та дизайнерів до вуличних меблів. При цьому часто частина необхідного обладнання створюється проєктами самостійно.

Попри відносно невеликі поки обсяги виробництва, подібні проєкти мають хороші перспективи для масштабування. Для цього необхідне як ширше залучення громадян до сталого споживання та виховання екосвідомості, так і розробка та втілення прогресивної політики держави щодо повторного використання відходів пластику.

Список використаних джерел

1. Задорожна Р.П. Екологічні ризики в системі глобальних загроз. Сталий розвиток сільського господарства: глобальні зміни та національні особливості досягнення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Біла Церква, 28-29 травня 2019 р. Біла Церква, 2019. С. 38–40.
2. Михайлова Є. О., Дейнека Д. М., Панчева Г. М. Аналіз методів перероблення пластикових відходів. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: Нові рішення у сучасних технологіях. 2021. № 1(7). С. 80–89.
3. Ануфрієв В. Чому перероблення пластику в Україні варте інвестицій. *Економічна правда*. 27.01.2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/01/27/670412> (дата звернення: 15.10.2023).
4. Grand View Research. Recycled Plastics Market Size & Share Analysis Report, 2030. 2023. URL: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/recycled-plastics-market> (дата звернення: 17.10.2023).
5. PwC. Із третього світу в перший. Реформа управління відходами в Україні. 2020. URL: <https://www.pwc.com/ua/en/survey/2020/waste-management.pdf> (дата звернення: 17.10.2023).

УДК 331.101.262(477)(1-651.1)(470+571)

КОВАЛЬ Н. В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ВПЛИВ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА ПОТЕНЦІАЛ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Проаналізовано наслідки впливу російської агресії на потенціал трудових ресурсів України. Доведено, що повномасштабне вторгнення РФ не лише безпосередньо вплинуло на зменшення кількості трудових ресурсів України, погіршення їх структури та якості, а й призвело до руйнування умов їх відтворення. Обґрунтовано необхідність розробки заходів щодо підвищення потенціалу трудових ресурсів України.

Ключові слова: трудові ресурси, робоча сила, людський капітал, потенціал, російська агресія.

N. Koval, Candidate of Economy Science
Bila Tserkva National Agrarian University

THE IMPACT OF THE RUSSIAN FEDERATION'S AGGRESSION ON THE POTENTIAL OF UKRAINE'S LABOR RESOURCES

Abstract. This paper analyzes the consequences of the impact of Russia's aggression on the potential of Ukraine's labor resources. It proves that the full-scale invasion directly led to decreased labor resources in

Ukraine, deterioration of their structure and quality, and destruction of the conditions necessary to restore them. It substantiates the need to develop measures to increase the potential of Ukraine's labor resources.

Keywords: labor resources, workforce, human capital, potential, Russian aggression.

У 2021 р. чисельність робочої сили України у віці 15 років і старше становила 17405 тис. осіб, або 54,6 % всього населення. Кількість зайнятого населення становила 15693,4 тис. осіб (90,2 % робочої сили). Понад половину робочої сили (52,35 %) становили чоловіки (9112,0 тис. осіб), майже третину (31,19 %) – молодь у віці 15–34 роки (рис. 1). 34,74 % мали повну та базову вищу освіту, 19,8 % – неповну вищу освіту, 26,57 % – професійно-технічну освіту [1], що свідчило про нагромадження Україною значного людського капіталу – «ключового ресурсу для виробництва економічних благ і національного доходу» [2, с. 21].

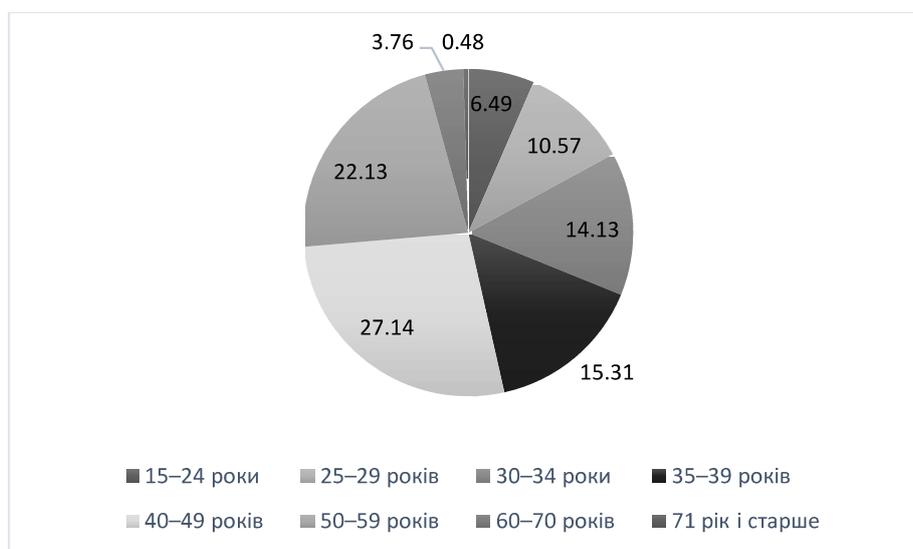

Рис. 1. Структура робочої сили України за віковими групами у 2021 р., %
Джерело: побудовано за [1, с. 68].

Проаналізуємо та узагальнимо наслідки, виклики та ризики впливу російської агресії на потенціал трудових ресурсів України.

1. Безпосередня втрата трудових ресурсів внаслідок загибелі військових і жертв серед мирного населення.

На сьогодні відсутні достовірні дані щодо втрат серед військових. 01.06.2022 р. президент В. Зеленський заявив, що щодня на полі бою гине 60-100 військових, а 500 отримують поранення. 09.06.2022 р. М. Подоляк зазначив, що українські військові втрачають від 100 до 200 людей щодня [3]. Наприкінці листопада 2022 р. американський генерал Марк Міллі припустив, що загинуло або було поранено близько 100 тис. українських солдатів та близько 40 тис. мирних українців [4].

За оцінками ООН, на 09.03.2023 р. втрати серед цивільних осіб за період повномасштабної війни становили 21793 цивільних, зокрема 8173 загиблих, 13620 поранених. Серед загиблих близько 500 дітей. Слід наголосити, що реальні втрати набагато вищі, оскільки ООН використовує лише верифіковані дані та не має повних

даних з окупованих територій, інформації про санітарні втрати військових і цивільного населення та про безвісти зниклих. За найобережнішими оцінками лише в Маріуполі могли загинути близько 20 тис. осіб [5, с. 17]. За інформацією ВООЗ лише за перші три місяці війни померло близько 3000 осіб, які не мали доступу до лікування хронічних захворювань [2, с. 26].

Оскільки війна продовжується, демографічні втрати лише зростатимуть. Результати досліджень Центру демографічних наук імені Леверхульма Оксфордського університету свідчать, що населення України може скоротитися на 24-33 % залежно від тривалості війни [5, с. 15].

2. Втрата людського капіталу та погіршення генофонду країни. Як зазначав відомий український історик Я. Грицак, під час війн «...відбувався «дарвінівський добір навпаки»: ... на фронті найперше гинули найактивніші, найчесніші, найінтелігентніші, найпрацьовитіші. Виживали пристосуванці, які не виявляли активної позиції, були соціально апатичними» [2, с. 24].

3. Втрата потенціалу трудових ресурсів внаслідок повної або часткової втрати працездатності після поранень, важких психологічних травм військових і цивільних, відсутності доступу до лікування через воєнні дії (зокрема, ВООЗ прогнозує зростання захворюваності на туберкульоз і ВІЛ [2, с. 26]).

4. Втрата потенціалу трудових ресурсів внаслідок внутрішньої та зовнішньої міграції.

Станом на 01.09.2023 р. в Україні зареєстровано 4,965 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [6]. За даними УВКБ ООН на березень 2023 р. кількість людей, переміщених на територію РФ та Білорусі, становила близько 1,2 млн осіб. Близько 1 млн перебуває в таких країнах, як США, Канада, Велика Британія, Аргентина, Японія [7]. За даними ООН на 24.02.2023 р. у Європі було зареєстровано 8,088 млн біженців з України [8], з них 4,882 млн офіційно охоплені дією Директиви ЄС про тимчасовий захист 2001/55/ЄС, що надає їм доступ до ринку праці, систем охорони здоров'я, освіти, соціальної допомоги. Жінки та діти становлять майже 90 % біженців [5, с. 16]. Серед біженців значна частка висококваліфікованих осіб: наприклад, вищу освіту мають 76 % працездатних біженців у Польщі [2, с. 28], 70 % у Німеччині [7].

Опитування УВКБ ООН засвідчило, що у лютому 2023 р. були працевлаштовані або самозайняті близько 40 % біженців, що значно прискорює процес їх адаптації у «новій» країні [9, с. 7]. Якщо процес адаптації жінок та дітей буде успішним, то після закінчення війни можлива ще одна хвиля міграції чоловіків-українців до Європи для возз'єднання сімей [5, с. 16; 10, с. 76].

За результатами опитування, проведеного Українським інститутом майбутнього у березні 2023 р., 22 % емігрантів не планують повертатися в Україну після війни, ще 32 % готові повернутися за умови можливості працевлаштування; загалом родичі емігрантів стверджують, що однозначний намір повернутися додому мають лише 36 % українців [11]. Аналіз даних щодо повернення переселенців після світових та локальних воєн ХХ сторіччя свідчить про 30–40 % повернення [12]. За прогнозами науковців, ризик міграційних втрат може становити від 600 тис. до 5 млн

українців [2, с. 28-29].

Основні виклики та ризики, які можуть створити міграційні процеси:

- зменшення чисельності працездатного населення призводить до зменшення прогнозованого ВВП (на 0,5 % при неповерненні кожних 100 тис. осіб), що унеможливує стале економічне зростання навіть за наявності фінансових ресурсів для відбудови та розвитку [5, с. 16];

- погіршення якості робочої сили, інтелектуально-креативного потенціалу, здатності до інноваційного розвитку через втрату найбільш активної і творчої частини людських ресурсів (за даними звіту The Global Talent Competitiveness Index 2022, значення brain retention index (індексу стримування «відпливу мізків») вкрай низьке (2,50 пункти із 7, або 118-та позиція серед 132 країн у рейтингу [13, с. 278]); втрата інвестицій, вкладених у професійну підготовку фахівців; технологічне відставання країни, зменшення конкурентоспроможності її економіки;

- часткова втрата професійно-кваліфікаційного рівня українськими мігрантами та ВПО внаслідок соціально низхідної мобільності – невідповідності зайнятості їх професійно-кваліфікаційному рівню (своєрідний «дауншифтинг»: близько 65 % пошукачів роботи готові погодитися на зниження рівня оплати праці та роботи, яка не відповідає їхньому освітньому і професійно-кваліфікаційному рівню [14, с. 42, 44-45]);

- розбалансованість ринку праці, його структурна (кон'юнктурна) деформація;

- зменшення податкової бази для наповнення бюджетів різних рівнів;

- «переміщення» споживчого попиту за кордон (приблизно 1,9 млрд дол. на початок червня 2022 р. [15, с. 13]), зменшення рівня внутрішнього споживання (в тому числі і за рахунок зменшення обсягів грошових переказів із-за кордону) та рецесія економіки;

- демографічні деформації: «вимивання» генофонду нації внаслідок втрати частини фертильно активного населення; звужене відтворення, в тому числі і внаслідок порушення сімейних зв'язків, зменшення кількості жінок продуктивного віку; зміна статево-вікової структури населення, зокрема, старіння нації (з початку повномасштабної війни країну залишило близько 2,5 млн дітей [10, с. 76]; погіршення стану суспільного здоров'я внаслідок старіння нації; посилення демографічного навантаження на працездатне населення та соціальні фонди [12; 16, с. 10-12].

Загалом, за експертними оцінками, до кінця 2022 р. втрати трудового потенціалу могли становити 10 % від його загальних обсягів [14, с. 40].

5. Зміна статево-вікової структури населення та трудових ресурсів:

- скорочення частки молоді віком до 20 років: за даними ООН у 2021 р. в Україні налічувалося по 200 тис. юнаків та дівчат 20-річного віку, в 2023 р. їх кількість становила відповідно 70 та 50 тис.;

- збільшення частки населення 65+ років з 17 % у 2021 р. до 20,2 % у 2023 р. [5, с. 15-16];

- збільшення пропозиції жіночої праці внаслідок втрати годувальників, відкладення шлюбу та народження дітей через війну [10, с. 78-79].

Ці процеси призведуть до зниження народжуваності, дефіциту робочої сили,

який без належного рівня автоматизації ускладнить утримання пенсіонерів, частка яких зростає [5, с. 15-16; 10, с. 76].

6. Руйнування соціальної інфраструктури відтворення людського капіталу.

МОН України створило спеціальну платформу «Освіта під загрозою» (<https://saveschools.in.ua/>), на якій збирає дані про знищені заклади освіти: на 24.10 2023 р. постраждало від бомбардувань 3798 закладів освіти, зруйновано повністю – 365. За даними МОЗ, за понад 19 місяців війни пошкоджено 1 449 медзакладів, 190 зруйновані повністю [17]. Зруйнована національна система освіти на окупованій території, порушення нормального режиму освітнього процесу на підконтрольній негативно впливає на якість освіти та підготовку кадрів [2, с. 27].

7. Зменшення можливостей реалізації людського капіталу внаслідок втрати робочих місць, спричиненої війною (втрат чи пошкодження виробничих потужностей, руйнування інфраструктури, логістики, повної або часткової зупинки підприємств).

За оцінкою МОП у 2022 р. порівняно з 2021 р. рівень безробіття в Україні зріс на 15,5 в. п., при цьому було втрачено 2,4 млн робочих місць [18]. Згідно з даними НБУ, у грудні 2022 р. близько 33 % тих, хто мав роботу до початку повномасштабної війни, ще залишалися без робочого місця [5, с. 18]. Тривале перебування значної частини робочої сили у стані безробіття не лише знижує шанси безробітних на працевлаштування, але й погіршує якість потенціалу трудових ресурсів, призводить до посилення соціальної напруженості в суспільстві. Спостерігається зростання тінізації зайнятості (на 1-2 млн осіб за експертними оцінками), у зв'язку з чим збільшився рівень прекарізації праці з 48,8 % від загальної кількості зайнятого населення у 2021 р., до 60-70 % на початок 2023 р. [14, с. 28]. Втрата робочих місць, переведення на неповну чи часткову зайнятість, зниження зарплати призводить до зниження рівня життя, зменшення споживчого попиту населення, в тому числі зменшення фінансування розвитку людського капіталу, а також гальмування економічного зростання.

Отже, повномасштабне вторгнення РФ не лише безпосередньо вплинуло на зменшення кількості трудових ресурсів України, погіршення їх структури й якості, а й призвело до руйнування умов їх відтворення. Тому вже сьогодні органи державної влади, місцевого самоврядування, науковці, громадські організації мають зосередитись на удосконаленні демографічної політики, розробці національної стратегії управління міграційними потоками, створенні робочих місць для осіб з обмеженими можливостями, підтримці «інтелектуальної сатурації» [16, с. 16] економіки, забезпечення її кваліфікованою робочою силою з метою повоєнного відновлення та розвитку.

Список використаних джерел

1. Робоча сила України. 2021: статистичний збірник / за редакцією А. Солоп. К.: Державна служба статистики України, 2022. 216 с.
2. Антонюк В. П. Втрати людського капіталу внаслідок війни як загроза повоєнній модернізації економіки України. *Економіка України*. 2022. № 8. С. 20-33.
3. У війні гине 100-200 українських військових щодня – Офіс президента. BBC NEWS Україна. URL: <http://surl.li/mmdgg>
4. US estimates 200,000 military casualties on all sides in Ukraine war. BBC NEWS. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-63580372>

5. Пищуліна О. Оцінка ролі демографічного фактору для економічного зростання та повоєнного відновлення: аналітична доповідь. Травень 2023 р. К.: Центр Разумкова, 2023. 20 с.
6. За рік кількість ВПО збільшилася на 300 тис. осіб – Верещук. Факти. URL: <http://surl.li/mmedj>
7. Шевчук С. Україні потрібно буде залучати мінімум 300 000 мігрантів щороку. Соціологиня Елла Лібанова про екзистенційні проблеми з демографією і що можна зробити? Forbes Ukraine. URL: <http://surl.li/mmezg>
8. Ukraine Situation Flash Update. No. 41. UNHCR Regional Bureau for Europe. February 24, 2023. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/99127>
9. Пищуліна О., Юрчишин В. Міграційні прояви та впливи – уроки для України: аналітична доповідь. Травень 2023 р. К.: Центр Разумкова, 2023. 13 с.
10. Юрчишин В., Зимовець В., Міщенко М., Пашков М., Пищуліна О., Сунгуровський М., Чекунова С. Політичні, економічні і структурні наслідки російської агресії для України і світової спільноти. Завдання економічного відновлення України у повоєнний період з врахуванням євроінтеграційних пріоритетів. К.: Центр Разумкова, 2023. 120 с.
11. Оцінка міграційних процесів та настроїв: звіт за результатами онлайн-опитування. 28 березня 2023 р. Український інститут майбутнього. URL: <http://surl.li/mmenx>
12. Федорчук В., Давиденко Б. Скільки залишилось українців? Хто не повернеться? Яким буде українське суспільство та економіка? Інтерв'ю з соціологинею Еллою Лібановою. Forbes Ukraine. URL: <http://surl.li/focbl>
13. The Global Talent Competitiveness Index 2022: The Tectonics of Talent: Is the World Drifting Towards Increased Talent Inequalities? URL: <http://surl.li/mmevs>
14. Новікова О. Ф., Шамілева Л. Л., Хандій О. О. Оцінювання розбалансованості трудової сфери в умовах воєнного стану і можливості її подолання. *Економіка України*. 2023. № 2. С. 17-54.
15. Мельник М. І., Лещух І. В. Вплив збройної агресії РФ на ендегенний потенціал регіонів України. *Економіка України*. 2022. № 9. С. 21-44.
16. Варналій З. С., Васильців Т. Г., Левицька О. О. Міграційна безпека держави як основа збереження і розвитку інтелектуального капіталу економіки України. *Економіка України*. 2022. № 9. С. 3-20.
17. В Україні відновили 410 медзакладів, які було пошкоджено через війну – МОЗ. 17 жовтня 2023 р. URL: <http://surl.li/mmfig>
18. Global labour market to deteriorate further as Ukraine conflict and other crises continue. International Labour Organization. 2022. Oct 31. URL: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_859191/lang--en/index.htm

УДК 005.35:005.1

ЛАГЕ ШЛАПАЦЬКИЙ І., аспірант

Білоцерківський національний аграрний університет

e-mail: lage.biz@gmail.com

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА МОДЕЛІ

Досліджені найбільш поширені теоретичні підходи та концепції корпоративної соціальної відповідальності. Визначена її сутність та основні моделі. Акцентована увага на особливостях американської, європейської та японської моделей корпоративної соціальної відповідальності.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, теоретичні підходи, моделі, американська модель, європейська модель, японська модель.